

КУЛЬТУРА ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ В ХІХ-ХХ СТОЛІТТЯХ

Олеся Олександрівна Ананьєва

<https://orcid.org/0000-0002-9544-7408>

ВНЗ Університет КРОК
Україна; к.е.н., доцент кафедри
теоретичної та прикладної економіки

Анюта Олександрівна Яворська

ВНЗ Університет КРОК
Україна; студентка I курсу
спеціальність «Менеджмент»

***Анотація.** Тези присвячено розгляду діяльності українських підприємців Терещенків, що залишили про себе добру пам'ять. Підтримуючи незламний український народ, вони «прагнули до суспільної користі» для нашого майбутнього, зробили значний поштовх для розвитку культури вітчизняного підприємництва.*

Протягом семи десятиліть нас переконували, що Терещенки — багаті цукрозаводчики, експлуататори трудового народу. Проте, нині ми маємо можливість переглянути роль цієї сім'ї у контексті історії. Зародження цукрової галузі в Російській імперії припадає на середину ХІХ століття, коли стали з'являтися перші вітчизняні цукрозаводи. Серед цукровиробників провідне місце займає рід Терещенків, що дав Україні та Російській імперії не тільки найпотужніших підприємців, але й людей, що проявили свої таланти в багатьох сферах суспільного та культурного життя.

Терещенки — українські промисловці, землевласники та меценати ХІХ — початку ХХ століття. Старовинний рід походить з козаків м. Глухова (нині Сумська область). На своїх підприємствах вони створювали зразкові умови для роботи й життя своїх робітників. Крім того, не в останню чергу, в коло занять членів родини входила благодійна та громадська діяльність.

Діяльність братів Терещенків дала основу для визначення в родинному гербі девізу: «Прагнення до суспільної користі». Артемій Терещенко та його сини представляли свою продукцію на найпрестижніших промислових виставках Європи. З усієї уславленої династії успішних промисловців особливо варто відзначити трьох її представників: Миколи Артемійовича

Терещенка, його брата Федора Артемійовича та сина Миколи, Івана Миколайовича Терещенка [1].

Артемій Терещенко мав неабиякий хист до підприємницької справи. Але перший справді великий капітал він здобув в часи Кримської війни 1853–1856 років. Завдяки хорошій бізнес-репутації і досвіду в чумакуванні (сьогодні ми б назвали це логістикою постачання продовольства на південь) Терещенки отримали велике держзамовлення на забезпечення армії хлібом і дровами. Заробивши солідний капітал, Артемій Терещенко почав вкладати його у власне цукрове виробництво. Реформа 1861 року сприяла цьому. Багато поміщиків не змогли господарювати в нових умовах, і Артемій Якович і його сини Микола та Федір почали орендувати й скуповувати польські поміщицькі маєтки з цукроварнями на Правобережній Україні, модернізуючи їх для виробництва цукру. За кілька років вони мали більше десяти цукрових заводів [2].

Треба сказати, що в сім'ї не ділили капітал між собою. Кожен користувався ним майже безконтрольно. Сила довіри одне до одного була такою великою, що ніхто з них і думки не допускав про марнотратство й зловживання з чийогось боку.

Значний внесок у розвиток вітчизняної підприємницької культури здійснив саме Микола Терещенко. Його недарма називали «цукровим королем». Миколі належали найбільші та найпродуктивніші рафінадні заводи Російської імперії. Свою промислову та комерційну діяльність Микола Артемійович почав спільно з братами, маючи спочатку незначний капітал. Та енергія й заповзятливість дали йому можливість швидко розширити свою справу і сформувати багатомільйонний капітал. Саме Микола запропонував батькові інноваційну схему торгового кредиту. Тепер виробники приїжджали на ярмарок до Глухова, де Терещенки викупували їх продукцію з умовою відстрочки платежу, але за дуже привабливою ціною. Гроші селяни отримували вже після повернення торгових караванів з Криму. Завдяки такому кредитуванню сім'я збільшила оборот у рази. Ключем до успіху була твердість чесного слова Терещенків. А оскільки батько і сини не порушували його ніколи, прізвище Терещенко стало відомим в усій Російській імперії як синонім слова «гарант» і для продавців, і для покупців.

Саме завдяки таким людям Російська імперія на початку ХХ століття стрімко увірвалася до п'ятірки найрозвинутіших промислових держав світу. В той час на Чернігівщині головним центром у модернізації старих та спорудженні нових цукрозаводів була саме торгова фірма Терещенків.

Молодий підприємець, Микола Артемійович Терещенко став власником цукрозаводів по всій Наддніпрянщині та прилеглих територіях Російської імперії.

У 1870 році Терещенки заснували «Товариство цукробурякових та рафінадних заводів братів Терещенків» з початковим капіталом у 3 млн. крб., який до 1900 року досяг 8 млн. крб. На той час у розпорядженні об'єднання було 5 заводів: власні рафінадні та орендований. Це було суто сімейне акціонерне товариство, до складу якого не входили сторонні особи. Паї товариства на ринку цінних паперів не з'являлися, а були розподілені між членами родини. Засновники об'єднання стали і його першими директорами. Згодом одним з них був призначений син Миколи Артемовича – Олександр, співдиректорами – Богдан Іванович Ханенко (зять М. А. Терещенка) та син Семена Артемовича – Костянтин.

Цукор продавали не лише на внутрішньому ринку, а й експортували. У 1900 році товарообіг товариства становив 12 млн. крб., а його заводи виробили близько 2,5 млн пудів (40 тис. т) цукру-піску та рафінаду. Найбільший цукровий завод — Михайлівський — випустив рафінаду і патоки на суму близько 3 млн. крб. Наприкінці XIX ст., за розмірами готової продукції й основним капіталом, Товариство братів Терещенків було найбільшим у цукровій галузі країни.

На початку XX ст. родина Терещенків мала в своєму розпорядженні 11 цукрозаводів – 9 власних та 2 орендованих, які виробляли 9–10% загальноросійського цукру. Якщо в 1899-1900 роках виробництво на всіх заводах Російської імперії становило 48,452 млн пудів (775,2 тис. т) цукру, то на підприємствах Терещенків — близько 4,5 млн пудів (72 тис. т). У 1910 році обсяг продукції на заводах досяг 6,6 млн пудів (105,6 тис. т), а її вартість оцінювалася в 27,7 млн. крб. Родині Терещенків належали вже понад 200 тис. десятин (218 тис. га) землі, цукрові та лісопильні заводи, суконна фабрика, спиртові заводи [1].

Господарства Терещенків були зразковими для інших аграріїв. У маєтках Терещенків панувала висока культура землеробства. Про якість продукції підприємств родини можна судити з численних нагород, якими були відзначені її представники на всеросійських та закордонних виставках. Їх володіння базувалися на застосуванні праці найманих робітників і власному володінні знаряддями праці. Це були одні з найрозвиненіших і найбільш технічно оснащених центрів вирощування цукрового буряка, зернових та інших культур. Продуктивність земель була такою високою, що дозволяла

експортувати високоякісну пшеницю на закордонні ринки. Водночас земля давала можливість також успішно будувати бізнес у промисловості. Робітники на їхніх заводах отримували до 12 рублів на місяць. За дві такі місячні зарплати у той час можна було купити корову або чотири годинники. Робітник, який постійно працював у Терещенка, міг розраховувати на безплатне житло й харчування. При кожному заводі була школа, лікарня, ремісниче училище і навіть чайна для проведення вистав [3].

На цукрові заводи інженерів та робітників брали на випробувальний термін. Ті, хто його проходив, укладали з роботодавцем контракт на 3, 5, 7 років. На цукрових заводах головними посадовими особами були директор та механік (був помічником директора). Для збереження продукції в осінньо-зимовий час запровадили посаду буряководи. Товариство цукропромислових і рафінадних заводів братів Терещенків об'єднувало 4 заводи. Керівний склад Товариства – 7 осіб адміністрації, 82 особи – управителі, економи, техніки. Щорічно вони отримували до 200 тис. крб. Були і професійні робітники – 160 осіб, чорнороби – 2000 осіб. Їм щомісячно виплачувалось 150 тис. крб. У середньому робітникові-чоловікові платили від 5 до 12 крб, жінці – від 4 до 6 крб. Робочу силу на цукрові заводи наймали з навколишніх сіл, але оскільки цього не вистачало, наймали прийшлих працівників [4, с. 95].

У 1900 р. на Всесвітній виставці в Парижі продукція підприємств Ніколи Артемійовича отримала вищу нагороду за відмінну якість цукру-піску.

23 квітня 1901 р. офіційно вже святкувався півстолітній ювілей громадської діяльності М. А.Терещенка. На цей час Микола Артемійович мав чин Таємного радника, звання почесного громадянина Києва, найвищі нагороди, серед них ордени Білого Орла, Св. Анни і Св. Станіслава 1-го ступеня, Св. Володимира 2-го ступеня та ін.

Більшість величезних статків Терещенків ішли на благодійність. Артемій Терещенко заповідав синам, щоб 80% прибутків вони витрачали на потреби громади. Як пишуть дослідники, загальна сума, що її витратив на благодійність лише Микола Терещенко, сягає 5 млн руб. І майже половина цих грошей відійшла на розбудову Києва. У Києві Терещенки проводили велику меценатську діяльність. Своїм коштом будували споруди для громадських потреб. Загалом на потреби міста тільки Микола Терещенко передав приблизно два мільйони карбованців.

За ті роки, що судилося йому прожити, Микола Терещенко встиг продемонструвати киянам свою щедрю вдачу. Назвемо лише ті споруди, на які меценат витратив не менш як сто тисяч карбованців: велика лікарня для

чорноробів з амбулаторією; дівоча торговельна школа, нічліжний притулок; участь у фінансуванні будівництва Політехнічного інституту, міського музею, лікарні Червоного хреста, 5-ї (Печерської) гімназії. Чимало зробив і для київських храмів: зокрема, під час спорудження Володимирського собору його коштом виконано срібний престіл та позолоту бань [5, с. 118].

Після смерті Миколи Артемійовича, в 1909 році, вдячні глухівчани спорудили своєму земляку пам'ятник, який після 1917 року був зруйнований більшовиками.

Нащадки дому Терещенків нині проживають в країнах Західної Європи й Америки та зрідка приїжджають на батьківщину своїх предків. Української, рідної мови для патріархів їхнього роду, вони не пам'ятають. Однак, сьогодні вони пишаються прекрасними будівлями й музейними зібраннями, що залишилися Києву від їхніх предків.

Висновки. Родина Терещенків були визначними підприємцями-цукрозаводчиками, які водночас володіли й землею, й цукровими заводами, й торговельними підприємствами, що забезпечувало завершеність виробничо-реалізаційного циклу та високі прибутки. В сучасних умовах, коли вітчизняний бізнес набуває активного розвитку, українським підприємцям варто долучитися до досвіду своїх попередників як у традиції ведення підприємницької справи, так і в активній соціальній політиці щодо суспільства. Саме така позиція дасть змогу вирішити важливі соціальні питання, забезпечити розвиток культури, мистецтва, науки.

Ключові слова

підприємницька діяльність, родина Терещенків, культура вітчизняного підприємництва.

Список літератури

1. Цукрова імперія Терещенків.
URL: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/cukrova-imperia-teresenkiv>
2. Олексин А. Як будувалась аграрна незалежність: видатні куркулі
URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/165-do-dnya-nezalejnosti>
3. Котович Х. Цукрова імперія родини Терещенків.
[URL: <https://agroelita.info/tsukrova-imperiia-rodyny-tereshchenkiv/>]
4. Слабошпицький М.Ф. Українські меценати: Нариси з історії української культури. 2-ге вид., доповн. Київ : М.П. Коць; Ярославів Вал, 2006. - 416 с.

5. Щербина С.І. Меценатство українських підприємців Наддніпрянщини XIX-початку XX століття (на прикладі родини Терещенків) /С.І. Щербина, В.Л. Красюк. // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2020. - №4. – С. 116-120.